

5·5 cm., alant pedig 5 cm.; kiemelkedése 0·2 cm. A durva szélei 1·5—2 cm. szélesek.

A középső ábra: A két végén csonka darabnak hossza 16 cm, szélessége 12·5 cm, vastagsága 1·5—2 cm. A kiemelkedő sima lap 16 cm hosszú, fent 8 cm, alant 8·2 cm széles. Kiemelkedése 0·2 cm. Durva szélei 2—2·5 cm szélesek.

Az alsó ábra: Három oldalon csonka, a meglevő darab 14 cm hosszú, legszélesebb része 10 cm széles, vastagsága 1·8—2 cm. A kiemelkedő sima lapnak kiemelkedése 0·5 cm. A simított széle 2 cm. széles.

Gyulafehérvár, 1912 augusztus hó.

Dr. Cserni Béla.

ÚJABB HAZAI BARLANGKUTATÁSOK.

Ősrégészeti kutatásunk ma a barlangok jegyében áll. Mióta Herman Ottó elsőnek mutatott be ezelőtt 20 évvel igazi paleolit kőszerszámokat Miskolcra¹ és az ezek fölött megindult sokoldalú vitatkozás folyamán vaskövetkezetességű logikájával ráterelte a figyelmet a Bükkhegység barlangjaira, melyektől paleolitikai tekintetben a legnagyobb eredményt várta, a szakkörök érdeklődése a barlangok felé irányult.

A m. kir. Földtani Intézet kellőképen méltányolván a fölvetett kérdés nagy jelentőségének fontosságát, ennek megoldását gondjába vette és egyfelől dr. Kadič Ottokár geológust a Bükkhegység barlangjainak kutatására, dr. Pap Károly geológust pedig Miskolcz környékének geológiai viszonyainak fölülvizsgálására küldötte ki. Mindkét geológus kutatása teljesen igazolta Herman Ottó föltevésének helyességét. Dr. Pap Károly vizsgálódásainak eredményeképpen kifejezést adott abbéli reményének, «hogy a rendszeres ásatások egyszerre csak a diluviális ember csontjait is előhozzák a Bükkhegység barlangjaiból»; dr. Kadič Ottokár pedig fölfödözte a Szeletabarlangban az őskor Solutréen időszakának maradványait.²

Dr. Kadič Ottokár a következő években folytatta a Szeletabarlang kutatását, még pedig mind jobban fokozódó eredménnyel, miközben dr. Hillebrand Jenő személyében buzgó, lelkes és szerencsés munkatársra tett szert, ki 1909-ben a Szeletabarlangtól DNy-ra három óra járásnyira fekvő repáshutai Ballabarlangban 1·30 m.-nyi mélységben ráakadt egy gyermeknek csontjaira, kinek koponyája rendkívüli hosszúsága (index 70·4) és magasságánál fogva határozottan az aurignaki típusra vall.³

¹ Arch. Ért. 1893 1—25. l.

² Lásd: Dr. Pap Károly: «Miskolcz környékének geológiai viszonyai. Egy térképpel és 20 szövegábrával» című értekezését (M. kir. földt. int. évkönyvei XVI. köt. 3. füz. 91—134. l. 1907.) és dr. Kadič Ottokár: Adatok a színvölgyi diluviális ember kérdéséhez. (Földt. Közl. XXXVII. 1907. 333—345. l.)

³ A repáshutai Ballabarlangban talált diluviális gyermekcsontok maradványai. Közli: Hillebrand Jenő dr. Különlenyomat a Földtani Közlöny XLI. (1911. évi) kötetéből.

A lelőhely újból való megvizsgálására kiküldött dr. Kadič Ottokár és dr. Kormos Tivadar geológusok az összes sztratigrafiai viszonyok egybevető mérlegeléséből határozottan megállapították a gyermekcsontok diluviális korát.

E lelet tehát valóságos eseményszámba megyen, mivelhogy ez az első eset, hogy a tulajdonképpeni Magyarországon kétségtelen diluviális rétegekben akadtak embercsontokra.

Igen csodálatos, hogy akad nálunk ember, a ki sem a lelőköörülményeket nem ismeri, sem a koponyát meg sem nézte, és mégis szerinte tréfás (?) megjegyzéssel le akarja rontani komoly szakemberek tényeken alapuló nézetét.

A Földtani Társulat egészen másképp határozott. A Földtani Intézet igazgatójának, dr. Lóczy Lajos egyetemi tanár indítványára elhatározta, hogy a hazai barlangok rendszeres kutatása érdekében e célra külön bizottságot alakít, mely 1910. évi január hó 28-án tényleg meg is alakult. E bizottság munkakörét szorosan megállapította és az 1910. évre egyik teendőjéül az aggteleki Baradla-barlang rendszeres kutatását jelölte ki. Ezt a munkát dr. Kadič Ottokár és dr. Márton Lajos múzeumi őr még ez év szept. 5-től okt. 5-ig tartó időszakban hajtották végre.¹

Még ugyanez évben próbaásatást rendezett dr. Kadič Ottokár a színvölgyi puskaporosi sziklafülkében, mely alkalommal szintén néhány solutréenkorú kőszerszámot talált.² A Szeletában ezalatt dr. Hillebrand Jenő vezette az ásásokat.

Ugyancsak próbaásatást rendezett ez év nyarán báró Nyáry Albert dr. az Aggtelektől nem messze eső Felfalusi barlangban (Gömör m., tornaljai járás). Az eredmény a barlang régi lakottsága mellett szól.

Az 1911. év eseményszáma a csoklovinai Cholnoky-barlangban dr. Roska Márton végezte próbaásatás, melyről értekezéssel számol be.³

A tőle megszokott alapos szakavatottsággal kapott bele a rendszeresen vezetett munkába. Két helyen végzett ásatást. Először ott, hol a felszínen edénytöredékeket talált. Itt 8.5 m. hosszú és 1—1.5 m. széles árokkal lement 3 m. mélységig. A rétegek mindegyikében talált ősmeszköveket.

Azután ott, a hol a megelőző évben állítólag emberi koponyát találtak. Itt egy 14 m. hosszú és 1 m. széles árkot közel 1 m. mélységig vezetett be, melyet a közepe táján 6 m. hosszúságban és 2 m. szélességben bővített ki; ugyancsak az egyik végén még egy 2 m., tehát összesen 3 m. széles árkot ásatott ki, minek folytán összesen 60 m² terület került föltárás alá. Az itt lelt *jellemzőbb* kőeszközök részben Mousterien-, részben Aurignacien-jellegre vallanak. A csontok közül kiválóan érdekes a 36. kép 1a) és 1b) alatt bemutatott

¹ Jelentés az aggteleki Baradla-barlangban 1910-ben végzett rendszeres ásatásokról. Irta Kadič Ottokár dr. Közlemények a Magyarhoni Földtani Társulat barlangkutató bizottságából. 1911. évf. 3. füzet.

² A hátori Puskaporos és faunája Borsodmegyében. Waclaw Čapek és Bolnay István dr. közreműködésével írták Kadič Ottokár dr. és Kormos Tivadar dr. A m. kir. Földt. Intézet évkönyve. XIX. köt. 3. füzet.

³ A «Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjteményéből» című folyóirat 1912. évi 2. füzetében «A Diluviális Ember Nyomai A Csoklovinai Cholnoki Barlangban» 36 képpel.

darab, melynek 1b) ábrája kitűnően szemlélteti a tűzkőfúró hatását. *Nagyon jellemzők az ugyane képen bemutatott ősmedve tej-szemfogai is.* A faunát kizárólag az Ursus spelæus képviseli. Több helyütt széndarabkákat szedett, sőt két helyen összefüggő nagyobb területen találta a szenet.

Igen nevezetes az az esemény, hogy az 1911. év július havában dr. Kormos Tivadar és dr. Vogl Viktor geológusok Modrus-Fiume vármegye területén Lovke község közelében a Bukovac-barlangban megkapták az ősember első nyomát.* Legszebb lelet egy szarvasagancsból való lándzsahegy. Érdekesek még egy lyukasztott medvecsont és egy háromszorosan lyukasztott medveborda.

Még ugyanez évben dr. Strömpl Gábor Abaúj és Gömör vidékein végzett kutatásokat. Összesen 77 barlangról, többről, zsombolyról és lyukról számol be.**

Az 1912. évre feladatul kitűzte a barlangi bizottság, hogy a Duna könyökében, tehát a székesfőváros közelében, ásat föl két barlangot. Az egyiket, a Csobánkától DK-re, mintegy fél óra járásnyira eső Kis-Kevélyen levő barlang kutatását dr. Hillebrand Jenőre, a sokkal távolabb, a már Esztergom megye területén levő Chlapec-barlangot pedig jelentéstartóvá és dr. Kadič Otto-karra bízta.

Mindkét barlangban május havában folytak az ásások. Dr. Hillebrand Jenő barlangja meghozta az óhajtott eredményt, t. i. a diluviális ember szerzőségét, még pedig oly környezetből, mely minden paleontológus szívét örömmel tölti el.

A kis-kevélyi barlang 172 m. relatív magasságban fekszik és É-felé tátja 35 m. magas és 11 m. széles száját. 22 m.-nyire nyúlik bele a Dachstein-méshéjába 2—4 m. közt váltakozó magassággal. Felső rétege kosárszámra szolgáltatja a *rén* csontjait vegyest a *vadló* csontjaival, mely azonban jóval vaskosabb a francia barlangokban lelt lónál. E vaskos ló a barlang minden rétegében fordul elő. E réteg magdalenienyszerű pengét szolgáltatott. Mélyebben a Rhinoceros tichorinus és a barlangi hiéna rengeteg mennyiségű csontjai, köztük egész koponyák következtek; még mélyebben az ursus spelæus csontjai jelentkeztek. Az előforduló kőholmik határozottan Aurignacien-jellegűek. Helyenként az ásó még 65 m.-nyi mélységben sem érte el a barlang fenekét, míg másutt már 3 m. után megkoppant a fenék sziklája.

Különösen ki kell emelni a leletek közül az ősmedve szemfogainak ama nagymennyiségben előforduló példányait, melyeknek gyökerét az ősember bámulatos ügyességgel hosszuknak irányában homorodó módon kicsiszolt, hogy milyen célból, azt el sem tudjuk képzelni.

Az ősmedve tej-szemfogait százával gyűjtötte itt Hillebrand, melyeknek nagyrészen az átfúrás előkészítése látszik, a mint ezt a Roska által bemutatott tej-szemfogakon észlelhetjük. Csak az a különös, hogy annyi példány közül egyik sem mutatja az átfúrást. Ha még hozzávetjük azt, hogy a Szeletában

* «Az ősember első nyomai a Karszthegeységben.» Irta Kormos Tivadar dr. Közlemények a M. F. T. Barlangkutató Bizottságából. 1912. évf. 1. füzet.

** Közlemények a M. F. T. Barlangkutató Bizottságából. 1912. évf. 2. füzet.

meg Balla-barlangban is garadával kerültek elő ilyen tej-szemfogak, csodálkozunk kell amá megegyezés fölött, mely e tekintetben a hunyadmegyei, bükkhegységi és dunántúli barlangok ősrétegeiből szól hozzánk.

Újból egy okkal több, hogy fokozottabb erővel vessük magunkat a hazai barlangok rendszeres kutatására. Csakis ettől várhatjuk és meg is kaphatjuk azt a módot, hogy önállóan fejthessük meg e kérdéseket, melyekkel a külföld az adatok híján még csak nem is foglalkozhatott.

Innen a derék kutató elment a Bükkhegységbe, hogy ott folytassa a múlt évben abbahagyott munkáját. Hagyományos szerencséje most is kedvezett neki. A Miskolcztól Ny-ra mintegy 30 km.-re eső Szilvás községtől emelkedik a 918 m. magas Kopaszhegy. Ennek északi oldalán van az Istállóskő-barlang, 80 m.-nyire a Szalajka-forrás fölött, körülbelül 5 km.-nyire Szilvástól D-re. A barlang DNy-ra néz. Szája 7 m. magas, szélessége 6—7 m. Hossza 46 m. Belül 4 m. magas és véges-végig világos. A kitöltése 15—2 m. vastagságú. Faunája kizárólag ősmédve. A földet jobbra már fölforgatták. Egy érintetlen tűzhelynél faszén és égetett csontok között gyönyörű Aurignacien-típusú kőeszközöket talált.

Magam részéről e pompás pengéfúrókat az Aurignacien VI. fokozatába tenném (a Bayer József dr. ismertette alsó-ausztriai *willendorfi* telep szerint). Akadtak itt még egyéb hasonló típusú eszközök, melyek azonban már bolygatott rétegekből kerültek elő, miért is Hillebrand tartózkodik attól, hogy szörösen meghatározott időfokozatba sorozza, pedig bátran tehetné a zavar-talan fekvésű eszközök alapján.

A Kopaszhegytől D-re toronyirányt mintegy 2 km.-nyire van a 965 m. magas Magastető; ennek délkeleti tőszomszédja a 856 m.-nyi Peskő. Teteje alatt mintegy 30 m.-nyire van egy barlang, melynek D-nek tekintő szája 20 m. magas és 10 m. széles. Hossza közel 30 m. Belsejében a tető magassága változó. Ez a barlang igen meredek lejtőre tekint alá. minélfogva csak nehezen közelíthető meg. Ez a körülmény arra kényszeríté Hillebrandot, hogy néhány éjszakát magában a barlangban töltsön, a mi, tekintettel a barlang magas fekvésére (820 m.) nem épen a legkellemesebb állapot.

E barlangban a felső réteg rén, madarak és rágcsálók csontjainak nagy mennyiségét tartalmazza, míg az alsó réteg az ősmédve csontjait zárja magában. A két réteg határán tűzhelyre talált; az ezt föld közvetlen rétegből két magdalenienyszerű mikrolit került elő, míg maga a tűzhely egy atipikus pengét szolgáltatott.

A Balla-barlangban is folytatta a kutatást, mely alkalommal megint néhány szép babérlevélalakú szerszámot és néhány olyan kőeszközt talált, melyeket pontosan meghatározni nem lehet. Dr. Kadič ezeknek egy részét a Chel-leén szakócsa csökevényeinek tekinti; de vannak példányok, melyekben mintegy a babérlevél-alakú hegy prototípusa int felénk, a mint ezt Hillebrand is gondolja. Már máig lehetne a Szeletából és Balla-barlangból ez alakok oly sorozatát összeállítani, mely az érintett föltevés valószínűségét elfogadhatóvá tenné.

Lehetségesnek találom, hogy a kutatások folytatása még több és még

jobb anyagot szolgáltat ez átmenet beigazolására, a mi magában véve fontos vívmány lenne, már csak azért is, mert sem Francia-, sem Németországban még nem akadtak eddigél ilyen átmeneti alakokra.

Hillebrand dr. egészben véve oly szép és oly sok anyagot szedett össze, melynek feldolgozása nagyban fogja gyarapítani a hazai paleolitikorról való tudásunkat.

Nagy várakozással volt a barlangkutató bizottság a *Chlapec-barlang* iránt. Erre Bekey Imre, a buzgó biz. tag, ki egymaga 54 barlangot mutatott ki a székesfőváros vidékéről, hívta föl különösen a figyelmet. Az igaz, hogy imponáló, valóságos dómszerű alkotás, «ideális barlang!» a mint Kadič dr. barátom ismételten mondá. Magam is meglepődtem, mikor először megláttam. A délutáni nap sütött bele a templom módjára pontosan K-nek irányított hatalmas boltozatú alkotásba. A mohalepte sziklafalak zöldes színe, az itt-ott vörösösen kiesillanó sziklaerek melegebb tónusa a fénynek olyan rezgését hozta létre, mely titokzatos sejtelmekre hangolta a lelket.

De nem álmodozni jöttünk ide. Hol van itt a legközelebbi víz? — kérдем a vezető erdőőröktől. Bizony erre sehol sincs víz, — volt a lehangoló válasz. A legközelebbi kút a szemben fekvő alacsony hegygerinczen túl fekvő Klastrompusztán van. Egy óra kell hozzá, míg onnan megfordul az ember. Ez a kijelentés jócskán hűtötte le reményemet.

Szemügyre vettük a barlang mostani fenekét. A déli fal mentén két helyen kupaczkok voltak, melyek nyilván a szikla tövén látható és a szikla alá hatoló gödrök kihányt törmelékéből ormosodtak össze. Bennök bőven edény- és csonttöredékek. «Nini, itt kannibálok laktak!» — mond Kadič és egy emberi ulnát mutat, melynek forgóján tisztán látszott a tűz hatása. Annál jobb! A cserepek mindenféle korról tanuskodtak. Volt köztük prehisztorikus, középkori és mostani is. Kezdtém megint reménykedni.

Hátul a hosszúság 22 m.-nél egy szűk folyosó mutatkozott; szikladarabok töltötték ki, de egy kis rés is nyílt, melyen egy ember hasmánt bebújhatott. Bekey rögtön vállalkozott erre, követői is akadtak.

Míg ő benjárt, azalatt megvizsgáltuk a közvetlenül a folyosó előtt a barlang északi oldalán látható gödröt, mely keskeny nyílással bevezetett egy 2 m.-nyi átmérőjű koromsötét oduba.

Tisztult a helyzet. E gödörrel szemben, tehát a barlang déli oldalán, 4—5 m. hosszúságban egy körülbelül 60 cm. magas kupacz emelkedett; földjének vörös színe merőben ütött el a barlang talajának szürkésbamvas fölületétől. Ez a nagy kupacz meg a fentemlített két kisebbik nyilván bizonyítékai annak, hogy itt már előttünk fölforgatták a barlang földjét. Utóbb az ásómunka folyamán megtudtam egyik embertől, hogy a Pilisi hegység nyugati oldalán levő összes barlangokat felkutatták a kincskeresők, mert a hagyomány azt tartja, hogy az egyik barlangból alagút vezet egy vaskapuhoz, mely tömredék kincseket rejtő barlangot zár el.*

* Mennyire terjedt el e kincses barlang híre, kitetszik abból is, hogy a Csepelszigeten, Tökölön megismertem egy embert, ki innen egyik társával elindult a Pilisi hegységbe, a bar-

Ezalatt megjelent Bekey, ki jelenté, hogy a folyosón túl megint kitágul a barlang, melyből egy kürtőalakú nyílás vezet fölfelé. Egyik helyen, úgy közepetájt igen alacsony és nagy sziklatömbök feküsznek szerteséjjel. A falakon cseppkőképződések látszanak.

Míg Kadič dr. és Tircs Rezső főerdőmérnök fölmérték a barlangot, én a barlang előtti szakaszt meg a rendkívüli meredek lejtőt vizsgáltam meg. Ez utóbbin rövid idő alatt egy silingára való cserepet szedtem össze, melyek a neolit-kortól kezdve minden időszakot napjainkig a La Tène és római idő kivételével képviseltek. A lejtőn látható különböző nagyságú szikladarabok arra kényszerítettek, hogy a barlang szája fölötti részt megvizsgáljam, hol ugyancsak fenyegető lazaságban lógtak a mindenféle nagyságú sziklák. Mint-hogy a barlangkutatásnál főkélléknek valloam azt, hogy a száj előtti részt is tüzetesen kell megvizsgálni, a fenyegető sziklák eltávolítása iránt is kellett gondoskodni, nehogy úgy járjunk, mint az a fiú (tótul chlapec), kit itt egy lezuhanó szikladarab agyonütött. Ettől a gyászos esettől vette a barlang nevét.

Feljáró útról is kellett gondoskodni, mert a meredek lejtőn való kapaszkodás igen fárasztó és a szállítást majdnem lehetetlenné teszi. E munkák keresztülvitelének vezetését az állami főerdőmérnökség vállalta magára, mi csak a felmerült költségek fedezéséről gondoskodtunk.

A végzett fölmérés eredménye az, hogy a Pilishegy nyugati meredek oldalán levő Chlapec-barlang relativ 160 m. magasságban fekszik, tehát a hegy alsó felében; szája nyílása 7 m. széles és 4 m. magas, belsejének hossz-tengelye egyenesen Ny-ról K-re halad és összesen 29 m. hosszú, mely hosszúságból azonban a szűk folyosóra 3·5 m., a legbelső szakaszra pedig 3 m. esik, minek folytán a főcsarnok tulajdonképpeni hossza 22·5 m., szélessége átlag 6—7 m. közt váltakozik, csak a folyosó előtt szűkül össze 3·5 méterre. Magassága pedig átlag 4 m., de keleti vége felé lassanként alacsonyodik. A folyosó utáni rész átlagos szélessége 4 m., magassága pedig 2 m.

A tulajdonképpeni ásatást május hó 6-án kezdtük Kadič Ottokár dr.-ral és együttesen folytattuk hat napon keresztül. Május hó 13-tól 24-ig egyedül vezettem a munkát. A barlangot a kipróbált módon az alapvonaltól jobbra és balra (tehát D-re és É-ra) 2×2 m.-nyi négyzetekre osztottuk fel, melyeket az alapvonal *A*), *B*) stb. szakaszaitól kiindulva számokkal jelöltünk. Kadič dr. az ásatást a barlang közepén az alapvonaltól D-re eső szakaszban kezdette és így haladt a barlang szája felé, míg én az előteret vizsgáltam.

A barlang belsejében végzett ásatásból kitűnt az, hogy sok helyütt csak csekélyke humusréteg fedte a sziklatalajt; másutt már 15—20 cm.-nyi mélységben fölbukkant a terra rossa, mely egyik-másik helyen 1·5 m.-nyi vastag rétegben települt rá a sziklatalajra. Tüzelés nyomát mindenütt lehetett találni, különösen a barlang szájához közel eső részben, de ez mind újabb keletű, a mit a csonttöredékek és edénycserepek is bizonyítottak. A kupaczkok igazol-

lang keresésére. Rá is akadtak a vaskapura, de ekkor társa megbolondult és neki esett, hogy elvágja torkát, mire ő ásóval leütötte. Leírásából láttam, hogy csakugyan megfordult a hely színén, de megértettem azt is, hogy neki is meghibbant az esze.

ták a gyakori fölforgatást, ezekből tömérdek cserép- és csonttöredék akadt. Mindenütt másod-, sőt harmadlagos fekvéssel állottunk szemben. Mindazonáltal meg lehetett állapítani, hogy a neolit-időben már megfordult benne az ember, erre mutat egy-két nukleus, néhány kovaszilánk, egypár obszidián pengetőredék, néhány átfűrt állatfog, két kőgyöngy és két durvább csontár meg a cseréptöredékek egy része. Ezek közül kiemelek egy töredéket, mely egyenes szájú edény legfelső része és szakasztott olyan bökéses díszítést mutat párhuzamos sűrű sorokban, melyet a Szeleta-barlang neolitikorú rétegéből és a Rábaköz néhány ugyane korból való edénytöredéken ismerek. A csontok majdnem mind, pedig sok kosárszámra kerültek elő, fel voltak törve. Ez a szokás minden időszakban dívott, mert az ember mindenha szerette a csontvelőt. A neolitikorba helyezem azokat a csontokat, melyeket hosszuk irányában nagyügyesen hasogattak. Ezek közé tartozik egy emberi radius és egy tibia. Utóbbinak két összeillő részét 5 m.-nyi távolságban találtuk egymástól. E csontot élének irányában hasogatták föl, a mi véleményem szerint nagy gyakorlottságra vall. Igaza volt tehát dr. Kadičnak, mikor az első emberi csont lelése alkalmával kannibalizmust konstatált.

A bronzkort egyfelől egy másfélfordulatú karikagyűrű és meglehetősen számú edénytöredék képviselte. Érdekes volt egy vékonyka keskeny bronzlemez, melynek egyik oldalán félkörös kivágások voltak. Összevissza forgattam, mert ilyent még sohasem láttam. Tapintásom azt súgta, hogy nem bronzkori. Még több ilyen lemezke akadt. Harmadik nap kerekalakú, kis bronzpléht találtunk, ebből csakhamar valami 15 db. akadt. Negyedik nap megint ilyen lemezeket és kerekalakú pléhdarabokat találtunk. Került olyan lemez is, melynek közepe volt kerekiesen kivágva. Beillesztettem egy kis korongot, tökéletesen illett bele. A mikor pedig még aznap egy I. Ferdinánd-féle denárt találtunk, a mely szintén szorosan illett bele a kivágott lemezbe, tisztában voltunk azzal, hogy pénzhamisítók koholmányaival állunk szemben. Az illetők a barlang leghátulsó fülkéjében koholták a pénzt, a mint ezt az ott talált pléhdarabokból és egy kis bronzötvény-darabkából meg lehetett állapítani. Munkájuk közben kövekkel zárták el a barlang leírásánál említett szűk folyosót, melynek legfelső nyílását, a bizonyára kiállított ór figyelmeztetésére tökéletesen elzárták, úgy hogy idegen itt semmi gyanusát nem talált. A későbbi kincskeresők e fülkét is kikutatván, a kitakarított földdel együtt kihordták a régi bűn e jeleit is.

Legtöbb cseréptöredék a hallstatti kor mellett vall. Akadt közöttük néhány darabka, mely lapos és széles gombbal végződik. Ezek bizonyára oly tálaknak töredékei, melyeknek belsejét egy agyaglemez két részre osztotta. E választófalacska, mikép ezt ép példányból tudjuk, fönt a tál pereme szélén többnyire kiálló lapos gombbal végződött.

Ilyen tálat ismerünk a Nagy-Alföld telepeiről. A Dunántul is sűrűen fordulnak elő; így a keszthelyi múzeumban vagy nyolcz ilyen töredéket láttam. Pontos kormeghatározásuk a bronzkor végére helyezi őket, melyből átmentek a hallstatti időbe. A Sopron melletti Purgstallon egy ilyen tálban úgynevezett holdszarv-alakú idolt találtam a Hørnessel együtt végzett ásások alkalmával.

Feltűnt az a körülmény, hogy annyi cserép között csak egyetlenegy agyaggyöngy vagy orsópörgettyű-féle akadt. Gyerekjátékféle sem került elő. Ezt azzal magyaráztam, hogy e barlangot inkább férfiak lakták, míg az asszonyok és gyermekek az ettől É-ra, 70 m.-re eső nevetlen barlangban találtak menedéket. Ez utóbbi barlangban, melyről majd legközelebb beszámolok, a hallstatti idő cserepeit szekérszámba találtam. Ezek közt akadtak apró edénykéek meg a pörgettyűk is. Itt voltak az óriási nagyságú edények töredékei is, mely edényekben bizonyára tartották a vizet. Itt a csontárak sokkal nagyobb száma. E körülményből azt következtetem tehát, hogy a prähistorikus időben a Chlapec-barlang inkább a férfiak, míg a rejtettebb és sokkal nehezebben megközelíthető nevetlen barlang inkább a nők és gyermekek tanyájául szolgált. A ki ez utóbbihoz akar jutni, annak előbb a Chlapec-barlang mellett kell elhaladnia, a hol a férfiak útját állották.

A Chlapec-barlang előterét a kincskereső nem bolygatták; itt tehát zavartalan rétegekben találtuk a leleteket. Az ásatást az északi oldalon 5·5 m., a déli oldalon 7 m. hosszúságban, tehát mindkét oldalon a meredek lejtő leg-széleig vezettem.

A barlang szájánál az ásó a sziklafeneket 2·5—3 m.-nyi mélységben érte, míg a lejtő szélén már 0·4 m.-ben koppant meg rajta. Ásatás közben kiderült, hogy az oldalvásti sziklafalak lefelé mind közelebb hajlottak össze, úgy hogy végtére hasadékokat alkottak. E hasadék volt a barlang eredeti kezdete.

A déli sziklafalon 4 m.-nyire a bejárótól Ny-ra 1·10 m.-nyi magasságban mesterséges bevágás látszik, alkalmasnak arra, hogy egy gerenda végét befogadjon. Önkénytelenül keresi a szem az ellentétes oldalon a megfelelő bevágást, de nem találja, mert a sziklafal itt már leomlott.

A barlang szájánál az alapvonalat metsző *A—A'* egyenesnél bevezetett 2 m. széles keresztárok elsőben vékonyka szürkésfekete humuszréteget vágott keresztül, melyre 15—20 cm.-es vörössárga agyagréteg következett, ebben körülbelül 80 cm. átmérőjű tűzhely volt. Tovább lefelé átlag 40 cm. vastag, sok kötőmelékkel kevert agyagréteg következett rágcsálók széles terjedelmű csontfészkeivel. Semmi kétség, hogy ragadozó madarak bögyéből eredtek. A csontocskák meghatározása a téli munka egyik feladata. Alább sárgásszínű agyag kezdődött, mely a sziklafenekig tartott. Ebben a felszíntől 1·3 m.-nyire egy nagyobb állatcsontot találtunk; ez is még meghatározandó. A második keresztárok csakhamar sok cserepet takart föl, melyek azonban különböző korokból származnak. Csak egy helyen, 3·20 m.-nyire a barlang szájától, 40 cm. mélységben egy nagyobb tűzhely kezdődött, melyből egy kengyelvas került elő. E tűzhely odább Ny-ra mind terjedelmesebbé vált és igen nagy faszéndarabokat tartalmazott. Javáresze jóval túlért a barlang szájától számított 4 m.-en, itt megint egy kengyelvasat találtunk. A tűz zöme tehát kívül esett a déli oldal sziklafalában látható bevágástól, annyiival is inkább, mivel az északi sziklafal jóval beljebb eshetett a barlang felé. A dolgot olyképpen magyarázom, hogy az említett bevágástól egy gerenda vezetett át az északi sziklafalhoz, még pedig nem merőlegesen, hanem rézsutosan. E gerenda tarthatta a barlangot elzáró palánkot. Valamely ellenség, hogy ki volt, azt talán a

szakértők a kengyelvasakból meg tudják határozni, e kapun kívül nagy tüzet rakott, még pedig nyers fából; innen a darabos szénmaradványok; e tűz füstjével a barlangba menekültek alkalmasint megadásra kényszerítették. Talán a tatárjárás vagy a törökvilág egy szomorú eseményének gyászos emlékével állottunk itt szemben. A középkori edénytöredékek is világot deríthetnének ez esemény korára.

E tűzhelytől odább D-re megint garmadával kerültek elő a prähistorikus idők cserepei.

Meglepőnek találom, hogy sem a La Tène idő, sem a római kor egy cserepét sem találtuk itt. Pedig a bejáró előtti második árokból előkerült egy térdfibula. A nevetlen barlangból sem került ki La Tène vagy római korú cserep, pedig egy igen szép és majdnem teljesen ép római csontfésűt találtunk.

Az ásatás végeredménye az, hogy mindkét barlang a neolit-, bronz- és hallstatti korban, későbbben pedig a középkorban ismételtelen szolgált a környék lakóinak menedékhelyül. Legtovább a hallstatti idő emberei tartózkodtak bennük, a mit e kor számtalan cserepe bizonyít.

Nem utolsó eredmény az is, hogy ez ásatások nyomán kiigazíthatók Esztergom vármegye monografiájának ama helyei, melyek e barlangok őskori állapotairól mit sem tudván, mégis azt mondják, «hogy e barlangokat ősemberek lakhelyeinek tartani nem lehet».*

Az ásatást teljesen befejezni nem tudtam, mert a harmadik hét végén már jelentkezett a barlangi rheuma, mely fiatalabb emberre nézve is veszedelmes baj. Majd ősszel, a mikor a napszám megint olcsóbb lesz, rajta leszek, hogy a munkát befejezzem. Akkor azután Kadič Ottokár dr. barátommal kimerítő monografiával szolgálunk.

Bella Lajos.

* Borovszky Samu dr.: Magyarország Vármegyéi és Városai: Esztergom vármegye. Irták az esztergommegyei helyi munkatársak. 177 s f. I. Esztergom Vármegye Östörténete.